УДК 821.512.145

Г.Р. Гайнуллина,
Р.Р. Мәннанова

ГОБӘЙДУЛЛА НИГЪМӘТУЛЛИН ФӘЙЗИ-БУБИНЫҢ МӘКТӘП-МӘДРӘСӘЛӘР ӨЧЕН ТӨЗЕГӘН ДӘРЕСЛЕКЛӘРЕНӘ КҮЗӘТҮ

Как известно, медресе Иж-Буби к концу XIX – началу XX века, т. е. в период руководства просветителей Губайдуллы, Габдуллы, Мухлисы Буби, стал очагом национального просвещения, обладающим не только авторитетом в масштабах страны, но и во всём тюркско-мусульманском мире. Просветительские идеи братьев Буби – основателей первой национальной дореволюционной школы, готовивших не только религиозных деятелей, но и светских учителей, преподавателей различных дисциплин, – были известны во всей России, где существовали татарские школы, в них преподавали ученики братьев Габдуллы и Губайдуллы Буби. В музее медресе Иж-Буби хранятся и экспонируются книги просветителей Нигматуллиных-Буби, изданных на рубеже XIX–XX веков. Всего их 21. Габдулла Буби – автор богословских сочинений, внесших значительный вклад в формирование татарской религиозно-реформаторской мысли начала XX века, автор переводов; Губайдулла Буби – автор учебников по географии, физике, естествознанию, этике, грамматике татарского языка, которые в 1898–1917 гг. неоднократно переиздавались, даже после Октябрьской революции по ним обучали детей. Крайне важным сегодня является не просто сохранение богатого национального наследия, но также изучение его, популяризация и передача подрастающему поколению, чтобы возобновить преемственность знаний. Осуществлена текстологическая работа, перевод с арабской графики на кириллицу двух учебников и хрестоматии Губайдуллы Нигматуллина-Буби «Кавагыйде төркия» (1898), «Кыйраәте төрки» (1899), «Кыйраәте фәнния (беренче җөзьә)» (1909), рукописи подготовлены для издания. В данной статье основное внимание уделяется содержанию учебников и хрестоматии.

Ключевые слова: медресе Иж-Буби, просветитель, педагог, Губайдулла Нигматуллин Файзи-Буби, учебник, хрестоматия, физика, грамматика, чтение.

As you know, by the end of the XIX – beginning of the XX centuries, the Izh Bubi madrasah, that is, during the leadership of the enlighteners Gubaidullah, Gabdulla, Mukhlisa Bubi, became a hotbed of national enlightenment, which has authority not only nationwide, but throughout the Turkic-Muslim world. The enlightenment ideas of the Bubi brothers, the founders of the first national pre–revolutionary school, who trained not only religious figures, but also secular teachers, teachers of various disciplines, were known throughout Russia, where Tatar schools existed, where students of the brothers Gabdulla and Gubaidulla Bubi taught. The museum of the Izh-Bubi madrasah preserves and exhibits books by the enlightenment thinkers Nigmatullin Bubi, published at the turn of the XIX–XX century. There are 21 of them in total. Gabdulla Bubi is the author of theological works that made a significant contribution to the formation of Tatar religious reform thought at the beginning of the twentieth century, the author of translations; Gubaidulla Bubi is the author of textbooks on

geography, physics, natural sciences, ethics, grammar of the Tatar language, which were repeatedly republished in 1898–1917, even after the October Revolution, they were taught to children. It is extremely important today not only to preserve the rich national heritage, but also to study it, popularize it and pass it on to the younger generation in order to resume the continuity of knowledge. Textual work has been carried out – the translation from Arabic graphics into Cyrillic of 2 textbooks and Gubaidulla Nigmatullin's anthology Bubi «Kavagyide turkia» (1898), «Kiyraete turki» (1899), «Kiyraete fanniya (berenche jozə)» (1909) from Arabic graphics to Cyrillic and the manuscripts are prepared for publication. This article focuses on the content of textbooks and anthologies.

Keywords: Izh-Bubi madrasah, educator, teacher, Gubaidulla Nigmatullin Faizi-Bubi, textbook, textbook, physics, grammar, reading.

XX гасыр башында «Иж-Буби» мәдрәсәсе Русиядәге мөселман уку йортлары арасында иң абруйлы, иң алдынгы белем учакларының берсе саналган һәм татар мәгърифәте тарихында якты эз калдырган, аны тәмамлаучылар арасында халкыбызның мәгарифен, фәнен, рухи мәдәниятен үстерүгә зур өлеш керткән шәхесләр шактый.

Күренекле мәгърифәтче, мөгаллим Гобәйдулла Нигъмәтуллин Фәйзи-Буби (Гобәйдулла Мөхәммәд Фәйзи Нигъмәтуллин) (1866–1938) 1866 елның 20 гыйнварында Вятка губернасы Сарапул өязе Иж-Буби авылында (хәзерге Әгерҗе районы) мулла һәм мөдәррис Габделгалләм Нигъмәтуллин (1834–1903) һәм Бәдрелбанат Нигъмәтуллина (1838–1922) гаиләсендә туа. Ул – Габдулла һәм Мөхлисә Бубиның абыйсы. Гобәйдулла башлангыч урта белемне әтисенең мәдрәсәсендә ала. Шәкертлек елларында ук мөдәррис булып торган атасының ярдәмчесе – хәлфә итеп билгеләнә, шул ук вакытта аңа сәүдә эшләрендә дә булыша. Кечкенәдән үк күп укый. Бигрәк тә Шиһабетдин Мәрҗани, Каюм Насыйри әсәрләренең һәм Исмәгыйль Гаспралы чыгарган «Тәрҗеман» газетасының аңа йогынтысы зур була. 1890 елны 24 яшендә, әтисенең ризалыгын алып, Истанбулга укырга китә һәм 1890–1895 елларда Төркиядә иң абруйлы дөньяви уку йортларының берсе саналган «Мәктәбе мулкияи шахане» мәктәбендә укый, табигать фәннәрен үзләштерә. Истанбулда укыганда, Гобәйдулла Бубиның иң якын дуслары Харис Фәйзуллин (Шакирҗан Файзуллинның энесе) һәм язучы Фатих Кәрими була. Гыйлемгә сәләтен күреп, аңа белем алуын Париж университетында дәвам итәргә тәкъдим ясыйлар. Ләкин әтисе Төркиядә биш ел белем алу белән канәгатьләнергә кирәк дип исәпли, һәм Гобәйдулла Буби, туган авылына кайтып, энесе Габдулла белән бергә мәдрәсәне үзгәртеп кору эшенә тотына. Табигать фәннәрен (физика, география), татар телен укыта, программалар һәм дәреслекләр төзи. Алар арасында «Мохтасар җәгърафия», «Җәгърафия-и гомуми», «Кечек география» кебек география дәреслекләре, «Кавагыйде төркия» дип аталган төрки телләр грамматикасы дәреслеге, «Кыйраәте төрки» уку китабы һәм ике өлештән торган «Кыйраәте фәнния» дип исемләнгән табигать белеме яки физика дәреслеге бар.

Габдулла һәм Гобәйдулла Нигъмәтуллин Фәйзи-Бубиларның 1898–1918 еллар аралыгында нәшер ителгән һәм Иж-Буби авылы тарихы, мәктәп музейларында сакланган 13 китабын һәм хезмәтен, мәдрәсәдә кулланышта булган 9 дәреслек һәм уку китабын иске имладан кирилл язуына күчерү эшен башлап җибәреп, бүгенге көндә без Г. Бубиның «Кавагыйде төркия» (1897), «Кыйраәте фәнния» (1909) дәреслекләре һәм «Кыйраәте төрки» (1899) хрестоматиясе өстендә зур текстологик эш башкардык. Әлеге дәреслекләр һәм хрестоматия К. Насыйри хезмәтләреннән башлангыч алган гамәлләрнең дәвамы булып тора. Бу хезмәтләрне иске имладан гамәлдәге графикага күчерү һәм өйрәнү инкыйлабка кадәр эшләп килгән татар мәктәп-мәдрәсәләрендәге уку программаларының эчтәлеген, укыту алымнарын күзәтергә дә ярдәм итә.

«Кавагыйде төркия» дип аталган төрки телләр грамматикасын Г. Буби 1897 елда тәмамлап, шул ук елда дәреслекне бастыруга рөхсәт ала. Хезмәт 1898 елда Казанда Чирков хатыны варислары матбагасында нәшер ителә. Китапның иске имладагы нөсхәсе 24 биттән гыйбарәт.

Г. Буби төзегән «Кавагыйде төркия»нең [2] төп эчтәлеге сүз төркемнәренә, аларга хас грамматик категорияләргә багышланган. Татар теленең бу чорда язылган грамматикаларында сүз төркемнәренә билгеләмә биргәндә, семантик принципка нигезләнәләр, аларның морфологик билгеләренә игътибар җитәрлек түгел, телгә алынганнары да сүз төркемнәреннән аерым карала [5: 25]. К. Насыйри исә 1895 елда гарәп теле грамматикалары үрнәгендә сүз төркемнәрен исем, фигыль, хәреф дип атап аерып чыгара: «Сыйфат, сан, алмашлык кебек хәзерге татар әдәби телендәге мөстәкыйль сүз төркемнәре исемнең төркемчәләре (исме сыйфат, исме гадәд, исме замир), дөресрәге, барысы да исем сүз төркемнәре (именные части речи) итеп карала» [5: 26].

Г. Буби, кәлимә төшенчәсенә аңлатма биреп, сүз төркемнәренең тугыз төргә бүленүен хәбәр итә: *«Кәлимә – ялгыз бер мәгънәгә мәүдуг*[1] *булган ләфзадыр*[2]*. Вә бу кәлимәнең лисан төркидә тугыз кыйсеме*[3] *тәкъсим*[4] *булуы муафикътыр*[5] *ки, алар шулардыр: исем, сыйфат, замир, фигыль, фәргъ фигыль, карыйн фигыль, әдат бәян, әдат гатыйф, хәрф нәдә»* [2: 3].

Бу чорда дәреслекләрдә гарәп теле грамматикасының йогынтысы нык сизелүен дә билгеләп үтәргә кирәк: «1) терминнарның күбесе гарәпчә (кәлимә, сарыф, игъраб, замир һ. б.); 2) сүз төркемнәренең саны бик чикле (3–5); 3) сүз төркемнәре эчендәге бүленеш тә гарәп телендәгечә (исме сыйфат, исме гадәд, исме замир)» [5: 27].

[1] Мәүдуг – сакланылган.

[2] Ләфза – сүз.

[3] Кыйсем – төркем.

[4] Тәкъсим – бүлү, кисәкләргә аеру.

[5] Муафикъ – туры килгән.

Грамматик категорияләрне аңлату өчен Г. Буби күпсанлы гарәп терминнарына мөрәҗәгать итә. Шул ук вакытта автор төрки телләрдә гарәп грамматикасына хас булган кайбер үзенчәлекле категорияләрне, калыпларны аерып күрсәтә. Мәсәлән, гарәп телендә фигыльләр тамырдагы хәреф саны буенча аерып карала (өч хәрефтән торган фигыльләр, дүрт хәрефтән торган фигыльләр). Г. Буби бу күренешкә төрки телләрдән дә мисаллар китерә: *«Бер кәлимәнең җәүһәре*[1] *бер хәреф булса – фуради*[2]*, ике хәреф булса – сүнәи*[3]*, өч хәреф булса – сүләси*[4]*, дүрт хәреф булса – робагый*[5]*, биш хәреф булса – хумәси*[6] *диелер».*

Әмсилә:

Ю – юмак, ди – димәк кеби (фуради).

Үп – үпмәк, ат – атмак (сүнәи).

Утыр – утырмак, ачык – ачыкмак (сүләси).

Актар – актармак, күндер – күндермәк (робагый).

Асмарла – асмарламак (хумәси)» [2: 11–12].

Г. Буби төзегән әлеге дәреслектә һәр сүз төркеменә хас грамматик категорияләр аңлатыла, аларга мисаллар китерелә, язылышларындагы кайбер үзенчәлекләргә, искәрмәләргә дә игътибар бирелә. Мәсәлән, алмашлыклар турында мондый мәгълүмат бирелә: «*Замир – исемнең җирен тоткан кәлимәдер. Бән (мин), сән (син), у (ул) кеби. Замир ике кыйсем булып, замаир шәхсия вә замаир истәф һәмиядер. Замаир шәхсия бән, сән, у замирлары булып, җәмгъләре – без, сез, анлардыр. Замаир истәфһәмия кем вә нә кәлимәләре булып, кем – зөлгакульдән*[7] *вә нә гайре зөлгакульдән сөаль өчендер: кем килде? нә вар? кеби»* [2: 11].

Дәреслек иске имляда кулланылган тыныш билгеләренә багышланган «Ишарәтләр» дип аталган бүлек белән тәмамлана.

Г. Буби төзегән дәреслекләр арасында табигать фәннәре буенча дәреслекләр аеруча әһәмияткә ия. Мөгаллимнең К. Насыйри хезмәтләрен файдаланып төзегән «Кыйраәте фәнния» яки «Фәнни уку» [4] дәреслеге 1909 елда Казанда «Үрнәк» басмаханәсендә нәшер ителә. Мәгълүм булганча, 1895 елда К. Насыйри, балаларны дөньяви фәннәрнең нигезләре белән таныштыру максатыннан, татар телендә кызыклы, бай материал туплаган, тормыш белән бәйләп бирелгән география, табигать белеме, математика, геометрия, ботаника, физика дәреслекләре төзи [6: 67]

Г. Бубиның башка дәреслекләреннән аермалы буларак, «Кыйраәте фәнния» дәреслеге рәсемнәр белән бизәлгән. Фәнни тәҗрибәләрне

[1] Җәүһәр – нигез.
[2] Фуради – берәм-берәм.
[3] Сүнәи – гарәп грамматикасында ике хәрефтән яисә ике иҗектән торган фигыль.
[4] Сүләси – гарәп грамматикасында өч хәрефтән яисә өч иҗектән торган фигыль.
[5] Робагый – дүрт өлештән торган.
[6] Хумәси – гарәп грамматикасында биш тартыктан торган фигыль.
[7] Зөлгакуль – акылга ия булган.

тасвирлаганда, термометр һәм паровоз кебек предметларны аңлатканда рәсемнәрдән файдалану үзен аклый. Дәреслектә укучыларга гади тел белән атом, газ кебек төшенчәләр, җил, тавыш һ. б. күренешләрнең табигате аңлатыла, кайбер галимнәр һәм аларның ачышлары тасвирлана. Укучыларны кызыксындыру максатыннан, Г. Буби еш кына бүлек башында тема буенча сораулар бирә. Бу шулай ук укучыны әйләнә-тирәне, табигать күренешләрен өйрәнергә, эзләнергә этәрә: *«...Йә әле, тимерчыбыкны, юан бауны яисә каешны тартып өзеп карагыз. Өзә алмассыз. Нигә өзә алмыйсыз? Нигә алардагы җөзьә вә парчаларны бер-береннән аерырга көчегез җитми? Ул җөзьәләр бер-берләренә ни белән ябышканнар? Ул җөзьәләрне бер-беренә кем бәйләгән, кем берләштергән, бер-беренә ни белән тарттырылган? Бу җөзьәләрне бер-береннән аермыйча кем тота?»* [4: 5–6].

Автор, балаларның тормыш тәҗрибәсенә таянып, катлаулы темаларны да бик җиңел аңлата белә. Мәсәлән, аларны атом төшенчәсе белән таныштыру өчен, ул суда буяуның эрүе, чәчәк, хушбуй яки керосин исенең таралуы, хайваннарның исне тоемлавы кебек күренешләргә мөрәҗәгать итә.

Шулай ук Г. Буби үзенең мөгаллимлек тәҗрибәсеннән кызыклы мисаллар китерә. Мәсәлән, ул шәкертләреннән Җирнең тарту көченең нәрсәгә охшавы турында сорап, аларның кайбер җавапларын терки: *«Сабак биргәндә шәкертләрдән: “Бу куәт нинди нәрсәгә охшый?” – дип сораган идем <...> Миңа икенче бер шәкертнең җавабы бик ошады. Ул әйтәдер: “Бу көч күзгә күренми торган ата вә ананың баласына мәхәббәтенә охшый, вә туганнарның бер-берсенә шәфкать вә бер-берен сөюләренә охшый”. Менә бу сөю, мәхәббәт, шәфкать берсе дә күзгә күренми, шулай булса да, ата вә ананы – балаларына, вә балаларны ата вә аналарына тарта»* [4: 6].

Дәреслек укучылар өчен аңлаешлы телдә язылган, мөгаллим фәнни терминнарны башта татарча аңлата, соңыннан гарәпчә яки башка телдә китерә: тарта торган куәт – куввәтә җәзибә, микроскоп – зур күрсәтә торган корал һ. б.

Г. Буби «Кыйраәте фәнния» китабында укучыларын физика, табигать белеме белән генә таныштырып калмый, аларны белем алырга, тәрәккыйлашырга өнди. Мәсәлән, парның үзенчәлеге, паровозлар турында мәгълүмат биргәч, ул бу ачышның мәдәни һәм фәнни үсеш өчен никадәр әһәмиятле булуын әйтә: *«Петербургта, Парижда вә гайре зур шәһәрләрдә чыккан яхшы китап вә газеталарны Русиядә булган зур шәһәрләрдә, хәтта авылларда да, бер һәфтә, ун көн соң алып укырга мөмкин. Петербургта бүген булган бер эш, өч-дүрт көн соң, газеталардан безгә мәгълүм була»* [4: 24].

Г. Бубиның «Кыйраәте фәнния» дәреслеге укытучылар, мәктәп балалары, милли мәгарифкә битараф булмаган киң катлау укучылар өчен кызыклы хезмәт булып тора.

Мөгаллимнең гарәп имласында язылган 85 биттән торган «Кыйраәте төрки» [3] дип исемләнгән уку китабы да 1899 елда Казанда

Чирков хатыны варисларының матбагасында нәшер ителә. Билгеле булганча, XIX йөз урталарында татар әдәбияты буенча беренче уку китаплары төзелә: «Оренбургның Неплюев кадет корпусы укытучысы М. Иванов 1842 елда «Татарская грамматика» исемле уку китабы чыгара. Шул ук уку йорты укытучысы С. Кукляшев 41 татар халык иҗаты үрнәкләре (мәкальләр, әйтемнәр, бәетләр, җырлар, тапкыр сүзләр) һәм Урта гасырлар кулъязма китапларыннан, тарихи хезмәтләрдән өзекләр туплаган татар әдәбияты хрестоматиясе һәм аңа сүзлек төзи» [6: 67]. Р.Н. Вәлиуллин фикеренчә, ул чорда үгет-нәсыйхәт рухындагы китапларның зур күпчелеге Ризаэддин Фәхреддин тарафыннан төзелә [1: 21].

Г. Бубиның уку китабы гади һәм бүгенге көн укучысына да аңлаешлы татар телендә язылган. Эчтәлеге балалар бакчасы яшендәге һәм башлангыч сыйныф укучылары өчен файдалы нәсыйхәтләр, тормыш-көнкүреш һәм хайваннар дөньясы турында кызыклы мәгълүматлар, тәрбияви хикәяләр һәм мәсәлләрдән гыйбарәт.

Китаптагы беренче хикәясе «Аллаһ» дип исемләнгән. Мәгърифәтченең теләге – Аллаһ турында мәгълүматны балаларга аңлаешлы итеп җиткерү: *«Балалар! Сезнең анагыздан тагын да шәфкатьлерәк вә тагын да яхшырак бер Зат бардыр. Бу яхшы ананы сезгә ул Зат биргәндер. Дөньяны, кояшны, айны ул Зат яраткандыр. Ул Зат та – Аллаһы Тәгаләдер. Аллаһы Тәгалә бердер. Бар нәрсәне дә күрер, ишетер, сизәр, яхшы эшләребезне дә, явыз эшләребезне дә белер. Яхшы эш эшләгән кешеләрне сөяр, яман эш кылган кешеләрне сөймәс. Тырышыйк! Яхшылык кылып, Аллаһы Тәгаләнең сөйгән колы булыйк»* [3: 2]. Дини эчтәлекле хикәяләр берничә: «Аллаһ», «Дога», «Пәйгамбәр», «Мәчет». Китаптагы калган әсәрләрне тормыш-көнкүрешкә багышланган кыска хикәяләргә, хайваннар турындагы белешмә һәм мәсәлләргә, тәрбияви эчтәлекле сюжетлы хикәяләргә бүлеп карарга мөмкин. Мәсәлән, Г. Буби он, зәйтүн мае, ефәк тукыма һ. б. җитештерү, кәгазь ясау серләрен төшендерә, кайбер һөнәрләр турында яза. «Игенче» хикәясендә мондый өзек бар: *«Сукачы басуларда сука сукалап ашлык чәчәр. Ашлыкларны үсеп җитеп эч кергәч, урып алыр. Шушы эшкә "игенчелек" дип әйтәләр. Игенчеләр үзләренең бала-чагалары өчен тырышалар. Тырышкан кешеләр никадәр яхшы адәмнәрдер! Игенчеләр булмаса, ашый торган икмәк вә күмәчләрне кайдан табар идек?»* [3: 6].

«Кәгазь» хикәясен дә мисалга китерергә мөмкин: *«Китапларыгыздагы вә яза торган кәгазьләрне ни нәрсәдән ясыйлар, беләсезме? Иске чүпрәкләрдән, саламнан, төрле-төрле кипкән үләннәрдән, пычкы чүпләреннән ясаладыр. Әмма бездәге кәгазьләрнең күбрәге иске киндер чүпрәктән ясалгандыр. Кәгазь ясаучылар иң элек бу чүпрәкләрне, бик зур казанга салып, камыр булганчы кайнатырлар. Аннан соң бик нык тазартып вә дарулап агартырлар. Соңыннан уклау кебек нәрсә белән бик юка итеп җәярләр. Соңыннан киптереп, базарга чыгарып сатырлар. Иске заман кешеләре кәгазь ясый белмәгәннәр. Алар*

агач кабыкларына, зур яфраклы печәннәрнең яфракларына, тактага, ташка, тирегә вә моның кебек нәрсәләргә язып укыганнар» [3: 40].

Укучыларга әхлакый тәрбия бирү максатыннан Г. Буби чәчмә мәсәл жанрына мөрәҗәгать итә. Башта балаларга төрле хайваннар һәм үсемлекләр турында кыска гына хикәяләр, мәгълүмат бирелә. Геройларны тасвирлаганнан соң, тәрбияви эчтәлекле мәсәл китерелә. Һәр мәсәлнең ахырында автор «хисса» дип атаган кыска нәтиҗә (мораль, нәсыйхәт) ясый.

Төлке, арыслан кебек хайваннар мәсәлләрдә еш искә алына. Шундый әсәрләрнең берсе «Арыслан вә төлке» дип атала: *«Бер арыслан, кояш эсселегеннән сакланып, бер тау тишегенә кереп ятты. Моның артыннан бер зур кигәвен кереп, башы янында безләп йөрде. Арыслан бу хайванның тешләп безләвенә эче пошып, әле бер ягына, әле бер ягына әйләнеп ятадыр иде. Бик ачуы килгәнгә күрә, бөтен тәне белән калтырый иде. Бер төлке арысланның бу хәлен күреп көлгәнгә күрә, арыслан төлкегә шул сүзләрне сөйләде:*

– Минем бу кадәр калтырап эчем пошуы кигәвеннән курыкканга күрә түгелдер, бәлки кечкенә генә башы белән мине хур иткәне өчендер.

Хисса

Гакыллы кешегә хур булу үлүдән дә яманрактыр. Шушының өчен хур була торган эшләрне кылудан бик сакланырга кирәк» [3: 73–74].

Китаптагы сюжетлы хикәяләрнең төп герое булып, нигездә, кечкенә малай тора. Ул төрле тормыш ситуацияләренә эләгеп (бик фәкыйрь яки карт кешене очрата, бер кешенең акчасы төшеп калганын күрә һ. б.), әнисеннән нәсыйхәт ала яки, үзе дөрес гамәл кылган очракта, автор укучының игътибарын аның күркәм әхлагына юнәлтә. Шунысын әйтергә кирәк: текстларның кем тарафыннан язылганлыгы күрәтелми.

Гобәйдулла Бубиның «Кыйраәте төрки»се бүгенге көндә дә тәрбияви әһәмиятен, әдәби кыйммәтен югалтмаган һәм кечкенә балалар өчен кызыклы китап була ала.

Иҗтимагый барышның, милли-әхлакый яңарышның хәзерге дәверендә күренекле мәгърифәтчеләрнең карашларын милли мохиттә таныту, тарату өчен шартлар тудырырга кирәк. Татар мәгарифе, мәдәнияте тарихында җуелмас эз калдырган зыялылар буынын тәрбияләгән «Иж-Буби» мәдрәсәсе һәм аның мәшһүр җитәкчеләренең эшчәнлеген тирәнтен өйрәнү эше дә дәвамлы булсын иде.

Әдәбият

1. *Валиуллин Р.Н.* Татарские учебники по гуманитарным дисциплинам (конец XIX – начало XX века): автореф. дис. … канд. филол. наук. Казань, 2001. 28 с.

2. *Нигъмәтуллин Фәйзи-Буби Г.* Кавагыйде төркия. Казан: Чирков хатыны варисларының матбагасы, 1898. 24 б.

3. *Нигъмәтуллин Фәйзи-Буби Г.* Кыйраәте төрки. Казан: Чирков хатыны варисларының матбагасы, 1899 ел. 85 б.

4. *Нигъмәтуллин Фәйзи-Буби Г.* Кыйраәте фәнния. Казан: Үрнәк, 1909 ел. 43 б.

5. Татар грамматикасы: өч томда / проект җит. М.З. Зәкиев. Тулыл. 2 нче басма. Казан: ТӘhСИ, 2016. Т. II. 432 б.

6. Татар педагогик фикере тарихы. Казан: ТР ФА Ш. Мәрҗани исем. Тарих институты, 2017. 308 б.

Мәкалә Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты 16.07.2024 ел № 565 Карары нигезендә Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе ярдәмендә әзерләнде.

Статья написана при поддержке Академии наук РТ по Постановлению КМ РТ № 565 от 16.07.2024

Гайнуллина Гөлфия Расил кызы,
филология фәннәре кандидаты, Казан федераль университеты Филология һәм мәдәниятара багланышлар институтының татар әдәбияты кафедрасы доценты

Мәннанова Рәмзилә Рәмзит кызы,
«Хозур» нәшрият йорты редакторы

Гайнуллина Гульфия Расиловна,
кандидат филологических наук, доцент кафедры татарской литературы Института филологии и межкультурной коммуникации Казанского федерального университета
gulfiarasilevna@mail.ru

Маннанова Рамзиля Рамзитовна,
редактор издательского дома «Хузур»